

אזרחות סוציאל-דמוקרטית:

מנצחים את חוסר האונים הפוליטי

:: שי כהן

בתחום של זכויות פוליטיות כגון הזכות לבחור ולהיבחר, חופש הביטוי, זכות ההתאגדות, וגם בתחום זכויות האדם ה'שליליות' כגון זכות האדם לשלמות גופו ונפשו.

בדמוקרטיה הליברלית, כשיטה, וכן במרבית המדינות המנסות ליישם אותה, חסרות הגנות מקבילות ובעלות ממשות על הזכות לקיום בכבוד, לעבודה ולנגישות סבירה לפירות הייצור של הפעולה החברתית. כאילו אומר

לנו המחוקק הליברלי: "פוליטיקה לכולם – כן; כלכלה לכולם – זה כבר מסובך". הפרדה זו בין התחום הפוליטי לכלכלי היא מלאכותית, שכן ליבת התוכן האמיתית של הפוליטיקה היא חלוקת משאבי החברה בין מטרות וקבוצות שונות המרכיבות אותה. זו הליבה החסרה בדמוקרטיה הליברלית, ואותה אנו באים למלא בבניית חזון סוציאל דמוקרטי.

חוסר זה בא לידי ביטוי בנגזרת של מושג האזרחות בשני מרכיבים: הראשון הוא הפער בין הזכויות המוקנות לאזרחים ובין מימושן בפועל על-ידי מרבית האזרחים, ובפרט אלו המשתייכים לקבוצות מיעוטים, מובטלים ועובדים בשכר נמוך, הנפסדים מהשיטה. פער זה זכה על ידי חוקרי מדע המדינה לכינוי "גרעון דמוקרטי". פתרון אפשרי לקושי זה טמון במושג ה'דמוקרטיה ההשתתפותית': אל מול ה'גרעון הדמוקרטי' מציעים החוקרים להרחיב את מושג האזרחות

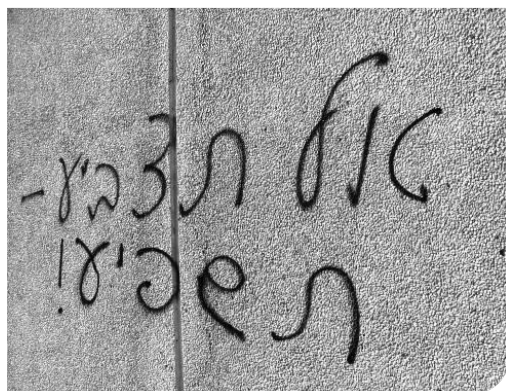
הדמוקרטיה הליברלית מאד אוהבת את מושג ה'אזרחות'. הרבה יותר מכפי שהיא אוהבת את מרבית אזרחיה. בין אם מתוך התחברות לשורשיה ביוון העתיקה, ובין – כפי שמסבירים לנו הוגים ביקורתיים רבים – כמנגנון כפיה המבטיח שיתוף פעולה, מגדירה הדמוקרטיה הליברלית את עצמה באמצעות מונח ה'אזרחות'.

לאזרח הזכאי להשתתף בהסדרים הדמוקרטיים הפורמליים מובטחות גם "זכויות אזרח", וילדיו לומדים (במקומות בהם עוד לא קוצצה מנת המותרות הזו) שעורי "אזרחות". אך כמה מביך, שבישראל מרבית הקשיים הם דווקא בתחום זכויות האדם, שמסיבות כאלו ואחרות אינו אזרח. לנהנה ממעמד האזרחות יש גם חובות אזרחיות רבות (לפעמים אפילו שירות צבאי מתקרא 'חובה אזרחית'). בדמוקרטיה הליברלית הישראלית מוכרת תופעה מעניינת נוספת, כאשר עשרת אלפים יהודים וספק יהודים ממוצא אפריקאי ממתנינים במחנה פליטים גדול באתיופיה לקבלת מעמד האזרחות, ובמקביל, קבוצות אזרחים, בורגנים טובים עם תודעת פליטים, מפעילים עורכי דין וקונסולים בכמיהה לאזרחות אירופאית קרירה ותרבותית יותר.

האם ניתן להגדיר את המעבר מדמוקרטיה ליברלית לסוציאל דמוקרטיה כהתפתחות מושג האזרחות? אף שהדבר אינו פשוט, אנסה להציע כאן שהוא אפשרי. המהלך של הרחבת מושג האזרחות יכול להיות כלי ניתוחי והסברתי נוסף, בדרך מקפיטליזם דורסני למדינת רווחה אוניברסלית מתקדמת.

גישות ביקורתיות טוענות, כי האזרח בדמוקרטיה הליברלית הוא קודם כל בעל קניין, ומשתתף חופשי בשוק, ה"נהנה" מחופש החוזים ומעקרונות התחרות. יאמר לזכות השיטה, שהופעת הדמוקרטיה הליברלית סביב גלעין זה של זכויות כלכליות היתה בשורה של ממש לאור המשטרים הפרוגרסיביים אפילו פחות שקדמו לה, וזאת גם

במציאות היום, העיקרון
"אדם אחד קול אחד" רלוונטי
רק לפרוצדורה הפוליטית,
בעוד שברחוב אחד העם
מצביעים כל יום לפי הכלל
הקדוש של מסחר המניות:
"דולר אחד - קול אחד".

מוכן ומפורש לשאלה שמטרידה כל אדם ערכי: "מה עושים מחר?" (וכדי שנעמוד בכל הדרישות, אולי משהו 'עם נעליים' יקים כבר את המפלגה ההיא?). התשובה היא בכירור: "תתאגד, תתפקד, תתמודד!"

ואם נרצה חברה סוציאל-דמוקרטית באמת - הרי שהשימוש בלשון זכר הוא מטעמי נוחות בלבד והכתוב למעלה מכוון לנשים ולגברים כאחד. כאן בא אל קיצו החלק הנאיבי והנוח לבריות של המאמר. שהרי, את כל זה הבנו כבר מזמן ואפילו עשינו אי אילו צעדים לא רעים בכיוון הנכון. אז איפה היא אותה סוציאל-דמוקרטיה מיוחדת? התשובה נמצאת באותו מעצור גדול, אותו אני מכנה: 'חוסר האונים הפוליטי הנרכש'. הדבר המרכזי הגורם, לתפיסתי, להעמקת הגרעון הדמוקרטי, עד כדי סיכון קיומה של השיטה כולה, הוא חוסר אונים פוליטי נרכש, שבעטיו ההמון לא נרתם עדיין לחזון המובן-מאליו כל כך שנפרש לעיל. חוסר אונים נרכש הוא תופעה פסיכולוגית מוכרת, בה אדם הסובל לאורך זמן מחוויות קשות שאין לו שליטה עליהן (או לפחות כך הוא סבור), מפתח סוג מובחן של דיכאון - רפיון וקהות חושים הנובעים מהפנמת המסר שהוא חסר ישע. הדיכאון קונה לו שליטה גם על תחומי חיים בהם היה יכול לתפקד ולהצלח. תופעה פוסט-טראומטית דומה מוכרת, למשל, בקרב קורבנות אלימות והתעללות מינית, בעיקר כאשר הקורבנות היא בעלת אופי מתמשך.

מבט על המציאות הפוליטית בישראל יכול להראות בקלות כיצד ישראלי 'ממוצע' - קשיש נטול פנסיה או עובדת מנוצלת, חייל מילואים או אזרח ה"משרת" כמטרה נעה בעורף, חווים בעשורים האחרונים חוויה שבמישור הפוליטי דומה מאד להתעללות מתמשכת. הניסיון החוזר לקרוא למושיע, לנסות משהו חדש או למחות מסתיים שוב ושוב באותו הרכב ממשלה, פחות או יותר. אפילו הצבעות המחאה הבולטות מתאחדות מיד לאחר הבחירות עם מושא המחאה (ע"ע הגמלאים וקדימה).

השחיתות האישית של פוליטיקאים, שהגיעה לשפל חסר תקדים בממשלת 'קדימה' האחרונה (התיקים של הממשלה הנוכחית טרם בשלו לכתבי אישום) מוסיפה נדבך נוסף בניכור השלטון בעיני הציבור. עבירות שחיתות הן רק קצה קרחון של שיטה רקובה, בה משרתים הנבחרים אינטרסים צרים של מעטים בעלי ממון והשפעה. כשהאיש ברחוב אומר "כולם גנבים" הוא יודע בעצמו, שהכוונה היא לא רק למעטפות במזומן.

במובנו ההשתתפותי. ניתן להסכים לטענה זו. אזרח סוציאל דמוקרטי בוודאי צריך להיות אזרח משתתף, חבר מפלגה, ורחמנא לצלן, אף מתמודד מטעמה, באשר ידרוש זאת ממנו דין התנועה. אך מעבר לפתרון ה"מדעי" של דמוקרטיה השתתפותית לאזרח הסוציאל דמוקרטי דרוש גם תוכן לאותה חובה פוליטית. במישור זה ברור לכולנו שהמפה המפלגתית הישראלית מציבה בעיה קשה.

המרכיב השני החסר במושג האזרחות בדמוקרטיה הליברלית הוא מקומו של האזרח בקבלת ההחלטות הנוגעות לגורלו וחלוקת פירות החברה גם במישור הכלכלי. במציאות היום, העיקרון "אדם אחד קול אחד" רלוונטי רק לפרוצדורה הפוליטית, בעוד שברחוב אחד העם מצביעים כל יום לפי הכלל הקדוש של מסחר המניות: "דולר אחד - קול אחד".

אולם בבחינת האפשרויות שמציעה הדמוקרטיה הליברלית עצמה בתחום חסר זה של יכולת האזרח להשפיע על השדה הכלכלי, נמצא אפשרות מעניינת, גם אם תיאורטית בלבד בעבור רבים: התארגנות עובדים ופעילותם של איגודים מקצועיים. גם כאן, נחוצים לא רק צורה למימוש האזרחות הסוציאל-דמוקרטית, אלא גם תוכן. איגוד העובדים של האזרח הסוציאל-דמוקרטי צריך להיות נאמן לחבריו וראוי לשמו, ובעל מחויבות לדמוקרטיה, לשוויון ולמדינת רווחה. בהקמה של 'כוח לעובדים' אנו מציעים מרחב למימוש שלם ככל הניתן של מרכיבים אלו.

האזרח הסוציאל-דמוקרטי ראוי שיהיה חבר בארגון עובדים דמוקרטי הנאמן לקידום חברה צודקת, חבר מפלגה סוציאל-דמוקרטית ואף מתמודד מטעמה כאשר הדבר נדרש. והנה, באחד מאותם מקרים מוצלחים במיוחד של ניתוח תיאורטי, נותנת לנו התיאוריה מרשם

מבט על המציאות הפוליטית בישראל יכול להראות בקלות כיצד ישראלי 'ממוצע' - קשיש נטול פנסיה או עובדת מנוצלת, חייל מילואים או אזרח ה"משרת" כמטרה נעה בעורף, חווים בעשורים האחרונים חוויה שבמישור הפוליטי דומה מאד להתעללות מתמשכת.

קצה הקרחון

"איננו מבינים עדיין מה קורה לנו. עדיין לא שמעתי הסבר סביר למשבר הגלובלי שמאיים על כלכלת העולם כולו. עד כה שמעתי פרשנויות של פרשני כדורגל". כך אמר שר האוצר שלנו, יובל שטייניץ, בכנס קיסריה. "אנחנו עדיין נמצאים בעיצומו של משבר גלובלי שאיש לא חזה אותו", הוא הוסיף. "משבר בהיקף כזה זנזע בעבר את כלכלת העולם כולו. היו כאלה שחזו משבר הסאב-פריים, מפולת בול סטריט אבל לא משבר בהיקף כזה. מכאן משבר זה לא נכנס למסגרת התיאוריה הכלכלית כפי שאנחנו מכירים אותה". (גלובס, 10.6.17)

כמו ניאו ליברלים רבים, גם שטייניץ פוסח על שתי הסעיפים. בעוד המשברים בשוק החופשי נובעים לטענתו מגורמים על-טבעיים, מהלכים כמו העלאת שכר המינימום אפשר לדחות באבחת תאוריה - הרי העלאה כזו כמובן תוביל "לפיתורים נרחבים ואבטלה במשק". (NRG, 10.5.24)

השוק ה"חופשי" הוא למעשה שלטון הולך וגובר של התאגידים ושל משפחות ההון בנתחים הולכים וגדלים של חיי הכלכלה, החברה ואף התרבות. יחד עם תרבות ההסתלקות מאחריות ואוזלת היד של הרשויות והשפעתם הבולטת של כוחות גלובליים בניהול המדינה נוצרת תפיסת מציאות (שלעיתים אינה רחוקה מהאמת) של חוסר תוחלת בהשתתפות הפוליטית כדרך להשפיע על החיים בישראל.

ואולם, חוסר האונים הפוליטי הנרכש מתחיל עוד קרוב יותר אל האדם עצמו – בלמידה המתמדת כי כוחו להשפיע על חייו מוגבל ביותר ברוב תחומי החיים. הכללים האכזריים בשוק העבודה, החל בכלי-דיכוי ברבריים ברמות הנמוכות ועד מנגנוני שליטה הולכים ומשתכללים ברמות הגבוהות; ההשתלטות של גורמים מסחריים על המרחב הציבורי הקרוב והרחוק, וההשתעבדות לתרבות הצריכה, מותירים בידי הפרט של תחילת שנות האלפיים הרבה פחות חופש ממשי ושליטה על חייו מכפי שאוהבים למכור לנו בהוליווד.

המשמרות הכפולות של עובד הקבלן תחת מעסיק עריץ שמכיר רק שתי שיטות לעבוד ('הדרך שלי או הדרך המהירה שלך לאבטלה') ושעות העבודה המטורפות של מהנדסת התוכנה ('כי משיקים מוצר חדש ביולי...') מצטברות למרבית זמן חייהם של העובדים, אותו הם מבליים מחוץ לתחומי המשטר הדמוקרטי. יותר ויותר נדמה, שאנו משאירים את חליפת זכויותינו כאזרחים (ובמקרים קיצוניים – כבני אדם) ליד שעון הנוכחות בכניסה למקום העבודה.

גם כשהאזרח חוזר הביתה, לא צפויות לו חוויות המחזקות את תחושת השליטה בחייו. אנטנה סלולרית מופיעה פתאום על גג גן הילדים מול חלונך, מסך טלוויזיה ענק מאיר פתאום את כל הצומת בפרסומות מרצדות. גם לאלו תפקיד ביצירת מרחב של חוסר אונים פוליטי נרכש. את האסון של חוסר האונים הפוליטי הנרכש יש להתחיל ולמגר בפוליטיקה של חיי היום יום. בדמוקרטיזציה של עולם העבודה – כפי שזו מתאפשרת באמצעות ארגון עובדים דמוקרטי, ובפעולתן של קהילות דמוקרטיות לניהול המרחב ולבלימת פלישת השוק לכל רבדיו של המרחב הציבורי. המשימה היא קשה, אולם הבשורה המשמחת היא, שאנשים נפלאים מכל חלקי החברה הישראלית כבר נרתמו לה.

חברות סגל ההוראה באוניברסיטה הפתוחה ומלצרים, עובדי ניקיון ומטפלות בגיל הרך מתארגנים כולם לעמוד על זכויותיהם במסגרות הדמוקרטיות של 'כוח לעובדים'. וועדי פעולה שכונתיים וקהילתיים מתארגנים למאבק על דמות

השכונה והעיר שלהם, עם או בלי הנחייה ועזרה של ארגוני הסביבה. קבוצות עולים, אמהות ובעלי צרכים מיוחדים מתארגנות לעמידה על זכויותיהן. זה קורה בכל מקום ועכשיו. דמוקרטיה של חיי היום יום צומחת דווקא היכן שהנעל לוחצת.

התעוררות זו לא תוכל לייצר שינוי ממדרגה גבוהה יותר ללא רשת קשרים סולידרית ועמוד שידרה ערכי. התעוררות דמוקרטית עממית רחבה יכולה להיות התשתית לכוח הפוליטי שיציל את החברה שלנו, אבל יכולה גם להסתיים באלפי אדוות חסרות עוצמה אמיתית ו'במאבקונים' סקטוריאליים חסרי התמדה. תנועה סוציאל-דמוקרטית רחבה צריכה לפתח ערוצי תקשורת וסולידריות, תשתית ערכית משותפת, ובסיס רחב להזדהות בין כל אותם כוחות מקומיים. בסופו של דבר, צריכים כל אלו לבוא לידי ביטוי מלא במפלגה פוליטית ראויה, זו שאנו עדיין מחכים לה...

בכוחו של שילוב דמוקרטיה בחיי היום יום באמצעות התארגנויות עובדים ותושבים, יחד עם חזון פוליטי רחב, להצמיח 'מלמטה' שדרה חדשה של מנהיגות. נשים וגברים המתנסים בהובלה דמוקרטית משתפת ואמיצה של מאבקי עובדים וקהילות – סופם שיופיעו גם בבמה המרכזית וישנו את דפוס המנהיגות הפוליטית בישראל. ניתן לנצח את חוסר האונים הפוליטי הנרכש ולפתוח את הדרך לאזרחות סוציאל-דמוקרטית, ואולי – קשה להבטיח אבל שווה לקוות – חברה צודקת ששווה להיות בה.

התעוררות דמוקרטית
עממית רחבה יכולה להיות
התשתית לכוח הפוליטי
שיציל את החברה שלנו,
אבל יכולה גם להסתיים
באלפי אדוות חסרות עוצמה
אמיתית ו'במאבקונים'
סקטוריאליים חסרי התמדה.

שי כהן הוא ממוסדי
'כוח לעובדים'
יו"ר הוועד המנהל
של המכללה
החברתית כלכלית.

shay.haifa@gmail.com